

9. Там само. – Ф.274. – Оп.2. – Од.зб.311. – Арк.10 зв.; од. зб. 260. – Арк.83; од. зб. 311. – Арк. 43 зв.; од. зб. 262. – Арк. 115.

* Правда, масові ліквідації 1905–1907 років були незрівнянно меншими за кількістю ізольованих революціонерів і співчуваючих, ніж масові ліквідації 1900–1903 років за останніх років управління КГЖУ генералом Новицьким.

10. Підраховано автором за: ЦДІА України. – Ф.274. – Оп.1. – Од. зб. 1058 – 1062, 1064 – 1068, 1071 – 1073, 1075 – 1082, 1084 – 1087, 1089 – 1100, 1109 – 1108, 1111 – 1113, 1116, 1118, 11121, 1124 – 1127, 1129 – 1131, 1133, 1135, 1137 – 1143, 1149, 1151 – 1154, 1156 – 1162, 1164 – 1173, 1175, 1179, 1178.

11. Підраховано автором там само.

12. Там само. – Ф. 275. – Оп.1. – Од. зб. 661 – 663, 742.

13. Там само. – Од. зб. 665, 667, 673, 852.

14. Там само. – Од. зб. 670, 853 – 855.

15. Там само. – Од. зб. 671, 688.

16. Там само. – Од. зб. 672, 742, 744.

17. Підраховано автором за: ЦДІА України. – Ф.274. – Оп.1. – Од. зб. 1050 – 1053, 1056, 1057, 1069 – 1070, 1074, 1083, 1088, 1102, 1110, 1117, 1119, 1122 – 1123, 1132, 1134 – 1134а, 1136, 1146 – 1148, 1150, 1155, 1163, 1174, 1176, 1177, 1180, 1339 – 1340, 1342, 1343, 1345, 1347 – 1349, 1451 – 1353, 1355 – 1356, 1361 – 1365, 1372 – 1374, 1376, 1379 – 1380, 1383 – 1384, 1386, 1388, 1390, 1393, 1394, 1397, 1399 – 1403, 1407 – 1411, 1413, 1416, 1418, 1426 – 1428, 1430, 1434 – 1435, 1438, 1441 – 1443, 1445 – 1446, 1448, 1450, 1454.

18. Підраховано автором там само.

19. Див.: ЦДІА України. – Ф.274. – Оп.1. – Од. зб. 1057, 1117, Ф.275. – Оп.1. – Од. зб. 746.

20. Див.: там само. – Од. зб. 684-685, 737, 747-748; Ф.274. – Оп.1. – Од. зб. 1146-1147.

21. Див.: там само. – Ф.275. – Оп.1. – Од. зб.1035.

22. Див.: там само. – Од. зб. 929, 955, 930 – 932, 939.

23. Див.: там само. – Од. зб. 1106.

24. Підраховано автором за: ЦДІА України. – Ф.274. – Оп.1. – Од. зб. 1054 – 1055, 1341, 1344 – 1344а, 1350, 1354, 1357 – 1360, 1366, 1368 – 1371, 1375, 1377 – 1378, 1381 – 1382, 1385, 1387, 1389, 1391, 1395 – 1396, 1398, 1404 – 1406, 1412, 1414 – 1415, 1417, 1419 – 1423, 1425, 1429, 1431 – 1433, 1436 – 1437, 1439 – 1440, 1444, 1447, 1449, 1451, 1452 – 1453, 1455, 1643 – 1643а, 1647 – 1648, 1649 – 1656, 1665 – 1669, 1673 – 1674, 1676 – 1878, 1682 – 1684, 1686 – 1691, 1693, 1697 – 1698, 1700 – 1702, 1705, 1716 – 1717, 1722, 1724, 1726 – 1731, 1733, 1735 – 1739, 1743 – 1744, 1746, 1749, 1751 – 1753, 1755 – 1757, 1763, 1776, 1780, 1787 – 1789, 1794 – 1797, 2031, 2051 – 2054, 2056 – 2057, 2059.

25. Підраховано автором там само.

26. Див.: ЦДІА України. – Ф.274. – Оп. 1. – Од. зб. 1354, 1375; ф. 275. – Оп. 1. – Од. зб. 940, 956, 957, 1036, 1097.

27. Див.: ЦДІА України. – Ф. 275. – Оп. 1. – Од. зб. 1166-1169, 1254, 1257, 1263, 1384-1385.

*Трикіша А.
(м. Київ)*

УТВОРЕННЯ ТА ІДЕОЛОГІЧНА СПРЯМОВАНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ ПАРТІЇ СОЦІАЛІСТІВ-ФЕДЕРАЛІСТІВ У ЧАСИ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ

Перший у ХХ ст. досвід державотворення був пов'язаний з діяльністю соціалістичних партій, які виступали провідними політичними силами Української революції 1917–1920-х рр. Саме їх специфіка як політичних інституцій у значній мірі визначила особливості і долю революції. Тому для вивчення історії Української революції 1917–1920-х рр. є особливо важливим дослідження українського соціалізму і партійної діяльності українських лівих.

За радянських часів історична наука, покликана виправдовувати існування тоталітарного режиму, була схильна до замовчування або фальсифікації діяльності

національного партійно-політичного руху, до кваліфікації його лише як прояву українського буржуазного націоналізму та контрреволюції [1].

Дуже цінними, в плані дослідження історії політичних партій, є праці безпосередніх учасників і провідних діячів Української революції 1917–1920-х рр. В. Винниченка (Відродження нації) [2], І. Мазепи (Україна в огні і бурі революції 1917–1920 рр.) [3], М. Грушевського (На порозі нової України) [4], П. Христюка (Замітки і матеріали до історії української революції 1917–1920 рр.) [5], М. Шаповала (Велика революція і українська визвольна програма) [6], Д. Дорошенка (Історія України 1917–1923) [7]. Попри заповнення у прагненні до об'єктивності, неупередженості, кожен із авторів вільно чи мимоволі відображав через вибудову своїх досліджень їхнє концептуальне спрямування, цілком певні уподобання, позиції, орієнтації, породжені тією чи іншою партійною належністю (В. Винниченко і І. Мазепа – соціал-демократи, М. Грушевський, П. Христюк, М. Шаповал – соціалісти-революціонери, Д. Дорошенко – соціаліст-федераліст). У зв'язку з цим, праці вказаних авторів можна використати, хоча і з певною мірою умовності, при з'ясуванні позицій провідних українських політичних партій стосовно тих чи інших подій Української революції.

Оскільки, на сьогоднішній день, дослідження історії політичних партій доби Української революції поки що обмежується переважно єврейськими партіями [8], а також Українською соціал-демократичною партією [9] і Українською партією соціалістів-революціонерів [10], є нагальна потреба з'ясувати деякі моменти стосовно утворення та ідеологічної спрямованості Української партії соціалістів-федералістів.

З початком Лютневої революції 1917 р., яка дала величезний поштовх зростанню національної свідомості українського народу, рух за досягнення національно-територіальної і національно-культурної автономії провідником якого виступила українська інтелігенція, дедалі набирала все більшої сили.

Оскільки український рух мав суто демократичний характер, практично відразу почали формуватись інститути народовладдя. Активізували свою роботу й українські політичні партії.

25–26 березня 1917 р. провело свій з'їзд Товариство українських поступовців, на який прибули делегати від громад Києва, Полтави, Чернігова, Харкова, Одеси, Житомира, Кам'янець-Подільського, Переяслава, Сосниці, Умані, Золотоноші, Вінниці, Лубен, Гадяча, Катеринодари, Петербурга і Москви. Головою з'їзду обрано М. Грушевського, товаришами голови О. Лотоцького й І. Шрага. З'їзд прийняв резолюції: 1) з'їзд українських поступовців признає і буде підтримувати Тимчасовий Уряд; 2) замість старої назви «Товариство українських поступовців» приймає нову, більш відповідну головним основам організації: «Союз українських автономістів-федералістів»; 3) в справі автономії, негайно, всіма силами і засобами утворювати автономію України; вжити всіх заходів, щоб надати їй як найбільшого авторитету, а «остаточну санкцію перенести на Установчі збори всієї Росії»; 4) в загальний організаційний статут автономії України внести принцип забезпечення прав національних меншостей. Була також постанова про використання досвіду галичан, які тоді перебували в Росії. Закінчив свою працю з'їзд закликом до українського організованого громадянства взяти активну участь в майбутньому Українському Національному конгресі і висилкою телеграми Тимчасовому уряду про те, що «Союз українських автономістів-федералістів буде його підтримувати» [11].

До Тимчасового Центрального Комітету Союзу було обрано В. Біднова, Д. Дорошенка С. Єфремова, Ф. Матушевського, А. Ніковського, В. Прокоповича, О. Шульгина і С. Ерастова Органом Союзу стала «Нова Рада». Пізніше Центральний Комітет трохи переформувався. Н початку червня було обрано таку президію: С. Єфремов – голова, В. Леонтович А. Ніковський – заступники, Ф. Матушевський – скарбник і О. Андрієвська – секретар [12].

6–7 квітня відбулись наради Української радикально-демократичної партії, що об'єднувала переважно інтелігентські та ліберально налаштовані українські кола, які були головним активним елементом Товариства українських поступовців. Після цих нарад, які не внесли змін ні в назву, ні до програми партії, радикал-демократи, фактично відновивши свою діяльність, повели, під проводом обраного на нарадах тимчасового Центрального комітету (у складі В. Біднова, Д. Дорошенка, С. Єфремова, Ф. Матушевського, А. Ніковського, В. Прокоповича, О. Шульгина, С. Ерастова та інших) досить успішну партійну роботу в українських інтелігентських колах, а також і доволі широку непартійну культурну і національно-партійну діяльність [13].

25–28 червня 1917 р. відбулась партійна конференція на якій, стосовно назви партії було прийнято таку резолюцію: «Виходячи з давніх традицій української громадської думки і стоячи на ґрунті ідей соціалізму та федералізму, конференція вважає, теперішня назва партії (радикально-демократична) не зовсім виразно виявляє ідеологію та завдання партії, і тому приймає назву – «Української партії соціалістів-федералістів» [14]. На конференції були, також винесені резолюції, які лягли в основу проекту програми партії [15], який із незначними змінами і доповненнями був затверджений конференцією УПСФ у вересні 1917 р. [16].

На думку автора, спроби віднести соціалістів-федералістів до ліберального політичного напрямку підстав не мають [17]. В програмі УПСФ, вже у перших рядках проголошувалось: «Українська партія соціалістів-федералістів – партія соціалістична, бо в основу свого світогляду і своєї практичної роботи кладе вона інтереси й потреби трудящих мас, їх обороняє, з них виходить, оцінюючи ті чи інші громадські події, ними керується і в програмних заявах, і в тактичних виступах. Національні змагання свої партія єднає з загальнолюдськими ідеалами рівності, волі й братерства, що зможуть справдитися повною мірою тільки тоді, коли настане пора повного розкріпачення праці, коли прийде лад соціалістичний» [18].

Програмні положення партії, стосовно економічного питання, ще раз підтверджують вірність соціалістичному ідеалові. Визнавалося, що всяка експлуатація людини має бути скасована; що земля з усіма її багатствами, всі фабрики, заводи, робітні і всі знаряддя праці повинні стати, згодом, спільною власністю робочих людей; що тільки здійснення таким чином соціалістичного ладу може задовольнити інтереси трудових мас. У зв'язку з цим партія висуває вимоги щодо скасування всіх «посередніх» податків, замість них запровадити безпосередній прогресивний (поступовий) податок на прибуток і спадщину; має бути встановлена крайова монополія у господарських і торгівельних справах, тобто – перехід у власність краю, округ чи громад залізниць, річкового транспорту, копалень, підприємств, які займаються освітленням та торгівлею речами першої необхідності і т.п. Щоб підтримати громадське, товариське (кооперативне) використання підприємств необхідно організувати доступний всім народний кредит [19].

У політичній сфері ідеалом партії, як засвідчує і її назва, був федералізм. Вважалось що теперішня держава, збудована на централістичних основах, на нехтуванні національним

прав, на пригнічуванні недержавних народів банкрутує на очах, і тільки спільне життя народів на основі принципу – «вільний з вільним, рівний з рівним», – зможе влити нової сили в «організми, доведені старими урядами до занепаду». Однак федералізм, членам УПСФ вбачався як спосіб оновлення людського життя не тільки в межах теперішніх держав, але й міждержавного: «Федералізм... один може остаточно помирити людськість, вивести ворожнечу, чвари й війни, який, нарешті, наблизить і самий лад соціалістичний» [20]. І одним із етапів на шляху до нового суспільного ладу було перебудування у найближчий час на федеративних засадах «тієї держави, з якою найтісніше зв'язала народ наша історична доля» [21].

Україну члени УПСФ уявляли як автономний штат у Російській федеративній державі, де влада поділяється на законодавчу, виконавчу і судову. Законодавча влада належить Вседержавному парламентові з професіональних депутатів, що обираються на підставі вселюдного, рівного, безпосереднього виборчого права з таємним голосуванням на основі пропорційної системи виборів, та Федеральній раді, яка складається з рівної кількості представників від кожного штату відповідно до конституції останнього. Виконавча федеративна влада віддавалась до рук Високої державної ради з п'яти осіб, яких обирає Вседержавний парламент за згодою Федеральної ради з різних штатів. Функції голови федерації (президента) мали виконувати по черзі члени Високої державної ради протягом року кожний. Відповідальний перед парламентом Кабінет міністрів повинен був формувати лідер парламентської більшості. На верхівці судової влади перебував Федеральний суд [22].

Конституцією України як автономного штату УПСФ вважала «докладний статут її автономії», ухвалений Українською установчою радою за згодою Всеросійської установчої ради. Законодавча влада у штаті Україна мала здійснюватись Сеймом (Українською народною радою), обраним населенням на три роки, а також референдумом – «у справах, що торкаються найближче всіх громадян» чи шляхом законодавчої ініціативи, яку УПСФ розуміла як право домагатися од уряду України завести новий або скасувати, або переробити старий закон, зібравши під заявою про те певне число голосів [23].

Виконавча влада в Україні покладалась на Раду міністрів, яку формував би у складі семи міністрів (державного скарбу, шляхів і торгівлі та промислу, сільського господарства й хліборобства, справедливості, культурних справ, праці, охорони й порядку) і очолював «один з членів сеймової більшості». Судова влада віддавалась «рівному для всіх, прилюдному виборному судові з широкою компетенцією суду присяжних» [24]. Систему місцевого самоврядування мав визначити Сейм [25].

Програма УПСФ на відміну від інших партійних документів доби Української революції досить чітко вибудовувала систему контрольної влади. Політичний нагляд за законодавчою діяльністю Вседержавного парламенту, крайових сеймів, рішеннями центральних виконавчих органів мала здійснювати Федеральна рада шляхом накладення veto на їх постанови у разі, якщо вони суперечать конституції держави або порушують інтереси конкретних штатів. Рішення крайових сеймів призупинялись Федеральною радою ще й у разі їх невідповідності законам федерації. Елементи судового конституційного контролю за вже відомим американським зразком закріплювались у пункті 12, за приписами якого Федеральний суд мав вирішувати непорозуміння між штатами, а також розглядати «ті справи, які торкаються загальнодержавної конституції та загальних справ усіх громадян держави» [26]. Досить цікаві контрольні функції покладалась і на комісію з трьох членів Федерального суду і трьох – від вищої судової української інституції та голови, який

призначався вже самими вибраними. Вона повинна була розв'язувати суперечки у фінансових та адміністративних справах між Україною та центральними органами державної влади [27].

В окремих розділах програми були зафіксовані статутні положення партійної організації. Найвищою владою в партії проголошувався крайовий з'їзд, під управою якого партія проводить свою роботу. З'їзд мав відбуватися раз на рік, а в екстрених випадках – за потребою. Виконавчим органом партії мала бути Головна рада, яку Крайовий з'їзд обирає раз на рік. З 15 членів Ради не менше половини повинні бути з Києва, як осередку національно політичного життя [28].

Протягом усього періоду існування Центральної Ради УПСФ докладала максимум зусиль для утвердження серед народу ідей автономії і федерації та сприяла правлячим партіям (соціалістам-революціонерам і соціал-демократам) у поборюванні самостійницьких ідей. Федерація України з Росією була спільною метою соціалістів-революціонерів, соціал-демократів та соціалістів-федералістів. Однак для УСДРП федералізм впливав з соціалістичної теорії, зокрема, з постулату про другорядність державотворення порівняно із завданнями соціалістичного будівництва, а для УПСФ уявлявся способом унеможливлення крайніх форм розвитку капіталізму та способом державного (у формі автономії) забезпечення національно-культурного відродження й розвитку українського суспільства. Лідер партії С. Єфремов у травні 1917 р. чітко зазначив: «... ми все ж таки виставили знову і ствердили програму не сепаратизму, а федералізму, не розбрату, а поєднання» [29].

На початку Української революції федералістська позиція есефів підкріплювалася ще й вірою у здатність російської демократії за нових політичних умов сприйняти ідеї федералізму як керівництво до дії, звідси визнання і підтримка Тимчасового Уряду, а також небажанням УПСФ відштовхнути неукраїнські політичні сили від українського відродження гаслом самостійності України.

Лідери УПСФ в концепції федералізму вбачали можливість компромісу між національними та загальноросійськими інтересами. Вони пов'язували перспективу розвитку національної справи з демократизацією та децентралізацією Росії. В їхньому середовищі була панівною думка, що Росія буде розвиватися саме в демократичному напрямку. Враховуючи це, можна зрозуміти причини недостатньої популярності самостійницьких гасел у середовищі соціалістів-федералістів за часів Центральної Ради.

Поширення таких переконань серед українських соціалістів взагалі та есефів зокрема, базувалися на федералістських традиціях визвольного політичного руху, витоки яких припадають на першу половину XIX ст.: теоретичні здобутки кириломефодіївців, Товариства об'єднаних слов'ян, ідеї М. П. Драгоманова тощо.

Драгоманівський соціалізм і федералізм виводився передусім з особистої свободи громадян, об'єднаних в громади («громадівський соціалізм») та спілки громад («громадівський федералізм»). Актуальними виявилися й такі ідеї Михайла Драгоманова, як: надія на можливість у майбутньому перебудови російської держави в демократичному напрямку, застереження щодо централістичних переконань певної частини російської демократії [30]. На думку І. Лисяка-Рудницького, найповніше ідеї Драгоманова сповідувала Українська партія соціалістів-федералістів [31].

На наш погляд, бачення соціалістами-федералістами України як автономної одиниці у складі Російської федерації аж ніяк не робить їх «антидержавниками». Зважаючи на

подальший хід Української революції, можна зробити висновок, що «Українська автономія» могла б стати певним етапом у розвитку української держави.

Таким чином, УПСФ, яка стала правонаступницею Товариства українських поступовців та Української радикально-демократичної партії, займає в українському національно-визвольному русі «праве крило соціалістичного флангу» [32]. У своїй діяльності партія відстоювала еволюційний шлях соціально-економічних перетворень, а кінцевою метою вона вважала ліквідацію експлуатації, побудову соціалізму тощо.

Будучи порівняно нечисленною, приблизно кілька тисяч чоловік [33], партія мала значний кадровий потенціал для майбутньої роботи в Центральній Раді, Генеральному Секретаріаті тощо. Оскільки УПСФ представляла передусім інтелігенцію, саме в ній були зосередженні найдосвідченіші теоретичні сили, а її лідери – С. Єфремов, Д. Дорошенко, О. Шульгин – відзначалися знанням справи та поміркованістю у вирішенні проблем.

Слід відзначити, що орієнтація партії соціалістів-федералістів на заможні верстви населення породжувала певну недовіру до неї з боку УСДРП та УПСР, але в багатьох інших питаннях спостерігалася спільність позицій, що й зумовлювало їхню співпрацю.

На наш погляд, процес становлення та організаційного оформлення УПСФ у період діяльності Центральної Ради, відбувається у руслі тих революційних подій, які проходили в Україні в 1917 році. Більш того, історія виникнення цієї партії ще раз засвідчує факт домінування ідей соціалізму та федералізму в українському національно-визвольному русі. Внаслідок цього, будь-яка політична організація, яка їх не сповідувала, не мала можливості отримати помітний вплив на політику влади, що давало реальну можливість впливати на тогочасну політику в Україні.

Використана література:

1. Рибалка І. К., Довгопол В. М. Історія Української РСР. Епоха соціалізму. – К., 1982. – С. 22–23.
2. Винниченко В. Відродження нації: В 3-х т. – Київ–Відень., 1920.
3. Мазепа І. Україна в огні і бурі революції 1917–1921. – Д., 2002.
4. Грушевський М. На порозі нової України. 36 статей. – К., 1991.
5. Христюк П. Замітки і матеріали до історії української революції 1917–1920рр. – Нью-Йорк., 1969.
6. Шаповал М. Велика революція і українська визвольна програма. – Прага., 1928.
7. Дорошенко Д. Історія України 1917–1923: В 2-х т. – К., 2002.
8. Гусев В. Бунд, Комфарбанд, євсекції КП(б)У: місце в політичному житті України (1917–1921). – К., 1996.
9. Бобина О.В. Діяльність української соціал-демократичної робітничої партії в умовах української демократичної революції 1917–1920 рр.: Автореф. дисс. ... канд. іст. наук (07.00.01). – К., 1993. – 23 с.
10. Висоцький О.Ю. Діяльність Української соціал-демократичної робітничої партії та Української партії соціалістів-революціонерів у 1900–1920 рр.: історико-порівняльний аспект.: Автореф. дисс. ... канд. іст. наук (07.00.01). – Д., 2000. – 18 с.
11. Дорошенко Д. Історія України 1917–1923. – Т. 1. – С. 50.
12. Там само. – С. 51.
13. Солдатенко В.Ф. Українська революція. Історичний нарис: Монографія. – К., 1999. – С. 139–140.
14. Резолюції ухвалені Українською партією соціалістів-федералістів на конференції 25–28 червня 1917р. // Нова Рада. – 1917. – 4 липня. – С. 3.
15. ЦДАВО. – Ф.4659. – Оп.1. – Сп. 2.– Л. 1–5.
16. Друга конференція Української партії соціалістів-федералістів // Нова Рада. – 1917. – 7 вересня. – С. 3.
17. Українська Центральна Рада. Док. і матеріали. – К., 1996. – Т.1. – С. 533.
18. Українські політичні партії кінця ХІХ – початку ХХ століття: Програмові і довідкові матеріали. – К., 1993. – С. 145.
19. Там само. – С. 151–154.
20. Там само. – С. 145–146.
21. Там само.

22. Там само. – С. 148–150.
23. Там само.
24. Там само. – С. 149.
25. Там само.
26. Там само.
27. Там само. – С. 150.
28. Там само. – С. 154.
29. Єфремов С. В суточках // Нова Рада. – 1917. – 3 травня. – С. 1.
30. Драгоманов М. Нарис Української соціалістичної програми. – К., 1918. – С. 3–6.
31. Лисяк-Рудницький І. Историчні есе в 2-х т. – К., 1994. – Т.1. – С. 285.
32. Мироненко О.М. Витоки українського революційного конституціоналізму 1917–1920-х рр. – К, 2002. – С. 29.
33. Українська Центральна Рада. Документи і матеріали. – Т.1. – С. 533.

*Непорожня Г.
(м. Переяслав-Хмельницький)*

ОПОЗИЦІЙНІСТЬ УЧНІВ СЕРЕДНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ УКРАЇНИ ДО ПОЛІТИЧНОГО РЕЖИМУ НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

На початку ХХ ст. учні середніх навчальних закладів України брали активну участь у боротьбі прогресивних сил суспільства проти державної системи Російської імперії. Дана проблема набуває особливого звучання в наш час, коли молодь починає включатись в суспільно-політичні процеси держави. Мета даного дослідження прослідкувати прояви опозиційності по відношенню до пануючого режиму в діях учнів середніх навчальних закладів, виявити кількість і характер діяльності таємних організацій учнів середніх світських навчальних закладів у 1900–1902 рр.

Питання про участь учнів середніх навчальних закладів України в опозиційному русі не було предметом спеціального наукового дослідження. Окремі дані про зародження перших гуртків самоосвіти серед шкільної молоді наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст., її участі в перших діях РУП наведені у монографії В. Головченка [1]. Певний фактичний матеріал містить колективна праця В. Колесника, О. Рафальського, О. Тимошенка про національне питання в програмах та діяльності українських партій Наддніпрянщини в 1900 – 1907 рр. [2]. Автори колективної монографії "Українське питання" в Російській імперії (кінець ХІХ – початок ХХ ст.)" частково торкались питання участі шкільної молоді у боротьбі за українізацію освіти [3].

Навчання у середніх навчальних закладах наприкінці ХІХ ст. суттєво відставало від потреб життя і не відповідало духовним запитам учнівської молоді та її батьків. Уряд бачив ці недоліки і в 1899 р. міністр народної освіти створив комісію для вироблення проекту удосконалення навчального процесу. Результати діяльності цих комісій були введені у навчально-виховний процес і виражались у зменшенні уваги до віджилих навчальних предметів: древніх мов, письмових літніх робіт, припинення викладання латинської мови у перших двох класах гімназій. З іншого боку це привело до посилення русифікаторської політики, що виявлялось насамперед у збільшенні годин на вивчення російської мови та введення елементарного курсу російської історії й природознавства [4]. Відповідні корективи були внесені і в навчальні плани.